

POČETNA NASTAVA ČITANJA I PISANJA – TEMELJ NASTAVE HRVATSKOGA JEZIKA

Branimir Mendeš
Filozofski fakultet
Sveučilište u Splitu

UDK.: 371.3
Stručni rad
Professional article

Primljeno
: 2009-9-2
Received

SAŽETAK

Početna nastava čitanja i pisanja temeljna je sastavnica nastave materinskog (nacionalnog) jezika u sustavu primarnog obrazovanja. Kao polazište nastave materinskog jezika, početna nastava čitanja i pisanja ima specifične zadaće koje su definirane nastavnim programom. Početna nastava čitanja i pisanja ujedno je i temelj za savladavanje svih ostalih nastavnih predmeta s kojima se pojedinac susreće tijekom cjelokupnog školovanja.

Ključne riječi: *početna nastava čitanja i pisanja, čitanje i pisanje kao temelji obrazovanja, povijesni razvoj početne nastave čitanja i pisanja, razvoj vještina čitanja i pisanja, razvojne etape u procesu stjecanja čitanja i pisanja*

Čitanje i pisanje vrlo su stare vještine, stare koliko i samo pismo. I prije postojanja škole poučavalo se vještinama čitanja i pisanja. "Najveća revolucija u povijesti ljudstva bijaše izum pisma, kojim je čovjek riješio problem kako da svoj govor prikaže vidljivim znacima" (Horvat, 1939, str. 67). U početku su sami roditelji poučavali svoju djecu čitanju i pisanju. Na taj način su se te vještine generacijski prenosile. S vremenom su roditelje u toj funkciji zamijenili kućni učitelji. "Ne zna se, kako su roditelji i kućni učitelji učili djecu navedene vještine. Svakako je njihov postupak bio posve naturalističan; svaki je, naime, podešavao svoj postupak po osobnom shvaćanju, stoga je nastala velika razlika u postupku obuke čitanja i pisanja, dok se nije u tom napokon ustalila neka tradicija ili običaj, pa su jedni radili onako kako su vidjeli da drugi rade" (Basariček, 1921, str. 253). Ljudska iskustva i znanja su se tijekom vremena povećavala te se javlja potreba za izdvajanjem obrazovanja iz ukupnosti društvenog života. S vremenom se pojavljuje i škola. "Tvrđi se da je pojava škole, kao odgojne institucije, vezana za razdoblje raslojavanja prvobitne zajednice, i to onog trenutka kad

je postalo nemoguće da se sva potrebna radna i životna iskustva usvoje u neposrednom životu, te je postalo potrebno organizirati inicijaciju mladih i izvan toga, u posebno, za tu aktivnost, odabrano vrijeme, poučavanjem, od nosilaca životnih iskustava" (Puževski, 2002, str. 58). Riječ škola grčkog je podrijetla i označava slobodno vrijeme, odmor i dokolicu. Prvi podatci o postojanju škola datiraju iz starog Egipta (od sredine trećeg tisućljeća prije naše ere). Od svog postanka do danas škola poučava tri temeljne vještine: čitanje, pisanje i računanje. To su ujedno i osnovne pismenosti.

U suvremenom svijetu znanje čitanja i pisanja predstavlja imperativ bez kojeg je nemoguće živjeti u civiliziranom okruženju. Posve je opravdana činjenica da se u svim zemljama svijeta nastavi materinskog (nacionalnog) jezika posvećuje tijekom školovanja pojedinca najveći fond nastavnih sati te taj nastavni predmet zadaje vrlo specifične ciljeve i zadatke učeniku.

Temelj nastave materinskog jezika je početna nastava čitanja i pisanja. Prateći razvoj početne nastave čitanja i pisanja moguće je zapaziti da su brojni pedagozi vrlo rano uvidjeli važnost poučavanja čitanja i pisanja. Znanje čitanja i pisanja dugo je bila privilegija povlaštenih. Ideja demokratizacije obrazovanja, koja s vremenom sazrijeva u pedagoga humanista, traži da svaki pojedinac bez obzira na stalež, vjersko, nacionalno ili drugo podrijetlo uživa pravo na obrazovanje koje isprva podrazumijeva stjecanje triju pismenosti: čitanja, pisanja i računanja.

Znanost se s vremenom širi te se povećava i opseg elementarne pismenosti. Bez obzira koliko se povećavao opseg elementarne pismenost, znanje čitanja i pisanja nikada ne će biti upitno.

Čitanje i pisanje – jezične djelatnosti i temelj obrazovanja

Čitanje i pisanje jezične su djelatnosti i temelj obrazovanja. Obje vještine značajne su za život suvremenog čovjeka, ali i čovječanstva u cjelini. Značaj čitanja i pisanja nije umanjila ni informatička revolucija. Bez obzira kojom se djelatnošću čovjek bavi, čitanje i pisanje podjednako su važni.

Proces stjecanja čitanja i pisanja započinje u ranoj djetetovoj dobi. Sustavno se nastavlja u odgojno-obrazovnom procesu. Završetkom školovanja, proces stjecanja čitanja i pisanja ne prestaje, nego se i dalje razvija te traje kroz čitav život pojedinca. Stoga se za proces stjecanja čitanja i pisanja kaže da je cjeloživotni proces.

Čovjek ne čita i ne piše samo da bi stjecao znanja, usvajao informacije i razvijao svoje mogućnosti. Čitanjem i pisanjem pojedinac razvija i bogati svoj emocionalni život.

Čitanje je jezična djelatnost koja se treba učiti. "Čitati znači: raspoznavati slova (grafeme) u pisanoj ili tiskanoj riječi (izgovarajući ili ne izgovarajući ih), prelaziti očima ono što je napisano ili tiskano, primati informacije (poruke) iz teksta, razumijevati poruke teksta, doživljavati poruke teksta, znakove pisanog jezika prenositi u slušne znakove (znakove govorenog jezika)" (Potkonjak, N. i Šimleša, P., /knjiga 1/ 1989, str. 85). Proces čitanja može se promatrati na dva načina: kao vještina i kao sposobnost. Čitanje kao vještina rezultat je dugotrajnog učenja i vježbanja, a kao sposobnost odnosi se na najvišu razinu čitanja – interpretativno čitanje koje je rezultat prethodno savladanih razina čitanja. O čitanju se može govoriti s gledišta neurobiologije, psihologije i pedagoško – metodičkoga rada.

S gledišta neurobiologije proces čitanja zasniva se na složenim strukturama koje se odvijaju u kori velikog mozga. Brojna istraživanja vršena u okviru neurobiologije utvrdila su da se tijekom čitanja oči stalno kreću duž retka. Pokreti očiju koji se javljaju dok pojedinac čita nisu ravnomjerni već skokoviti. Oko čini brze i kratke pokrete koji se prekidaju stankama (fiksacijama). Brzina pokreta očiju, s obzirom na to da je fiziološki uvjetovana, ne može se mijenjati. Čitanje se odvija kad pokreta očiju nema. Dok su pokreti oka u tijeku, na mrežnici oka se stvara mrlja koja zbog brzine ostaje neprimijećena. Oko zastane, a za vrijeme toga zastoja dolazi do opažanja dijela teksta koji se zatekne u vidnom polju. Broj fiksacija se mijenja u zavisnosti od usvojenosti čitanja i tekstne težine. U retku koji se čita fiksacije nisu ravnomjerno raspoređene. Prva je fiksacija na početku retka, dok se ostale pojavljuju u nepravilnim razmacima. Tijekom čitanja oči mu se kreću ne samo s lijeva nadesno već i s desna nalijevo, tj. i u obrnutom pravcu. Tada se govori o regresivnim pokretima. U čitača – početnika takvih je pokreta znatno više nego kod iskusnih čitača. Čitač – početnik u počecima stjecanja čitanja počinje razgledavati tekst u svim pravcima, a tek učenjem prenosi pogled s lijeva nadesno.

S psihologijskog gledišta, čitanje je spoznajni proces kroz koji pojedinac ostvaruje svoje spoznajne i recepcijske osobitosti. S ovog je gledišta čitanje primanje, preradba i obradba informacija danih u pisanom obliku. U osnovi čitanja nalazi se niz psihičkih procesa (misaone operacije analize, sinteze, komparacije...). Kao spoznajni proces čitanje uključuje dvije sastavnice: dekodiranje i razumijevanje. "Dekodiranje se temelji na vještini brze identifikacije glasovne strukture riječi i njihova značenja, dok je razumijevanje rezultat elaboracije pročitanih i iz dugoročnog pamćenja

aktualiziranih informacija" (Grgin, 1997, str. 186). Novija psihologijska istraživanja procesa čitanja "nastoje doznati na koji su način dobivene informacije mentalno reprezentirane i kakva je priroda procesa kojim se one obrađuju" (isto, str. 186).

S gledišta pedagoško–metodičke djelatnosti čitanje je proces koji je neophodan pri svakom usvajanju znanja, vještina i navika. Osnova svakog učenja pred kojom se učenik (dijete, student, polaznik) nalazi jest čitanje. U nastavnom procesu čitanje je način stjecanja znanja.

O razvoju vještine čitanja slikovito govore riječi Goethea, pjesnika slavnog *Fausta* koji smatra da dobri mali ljudi ne znaju koliko je koga stajalo vremena i truda da bi naučio čitati, a da je njemu osamdeset godine i da još ne može kazati da je postigao cilj.

Pisanje je, kao i čitanje, jezična djelatnost koju je potrebno učiti. Uključuje dvije sastavnice: tjelesnu i psihičku. Može se odrediti kao "složena produktivna djelatnost koja ponajprije zahtijeva poznavanje slovnoga sustava te usvajanje gramatičko – pravopisnih pravila i normi nekoga jezika" (Pavličević-Franić, 2005, str. 98). Temelji se na bilježenju znakova – slova kao pisanih znakova za jezični glas. Pisanjem se prenose informacije zabilježene u pisanom obliku i na taj način ima svoju komunikacijsku funkciju. Sustavni proces razvijanja pisanja započinje polaskom djeteta u školu, iako su začetci razvoja vještine pisanja prisutni u ranoj djetetovoj dobi. "PISATI znači:

- svladati tehniku pisanja, tj. pravilno grafički oblikovati slova i povezivati ih u riječi
- logički povezivati riječi u rečenice, a rečenice u cjelovitu smislenu cjelinu (tzv. vezani tekst) koja mora odgovarati svojoj namjeni, biti jasna, razumljiva i pregledna
- poznavati pravopisno-gramatičke zakonitosti
- primijeniti primjerena izražajna sredstva i postupke
- uspostaviti svojevrzni jezični i logički sustav, sustav koji se temelji na rasporedu i međusobnim odnosima riječi i rečenica
- znati kompozicijski i stilski organizirati sadržaj teksta" (Težak, S. i Diklić, Z. 1998, str. 90).

Povijesni razvoj početne nastave čitanja i pisanja

Povijesni razvoj početne nastave čitanja i pisanja najbolje je vidljiv kroz razvoj posebnih metoda. Ni u jednom nastavnom predmetu metode se nisu tako mijenjale kao u početnoj nastavi materinskoga jezika. Gotovo da i

nema značajnijeg pedagoga koji se, između ostalog, nije dodirnuo i početne nastave čitanja i pisanja. Odatle i mnoštvo klasifikacija posebnih metoda početne nastave čitanja i pisanja iz čega se može vidjeti koja se važnost pridavala čitanju i pisanju. "Raznovrsnost ovih metoda rezultat je ne samo potrebe da se složeni proces čitanja i pisanja učini što pristupačnijim i lakšim malim početnicima, već i posljedica društvenog razvitka, specifičnosti sastava pojedinih jezika, razvoja psihologije i didaktike u općem okviru pedagogije" (Demarin, M. 1965, str. 16).

Sve se metode početne nastave čitanja i pisanja mogu podijeliti u dvije skupine: sintetičke i analitičke metode. Kombinacijom pozitivnih strana analitičkih i sintetičkih metoda javila se analitičko-sintetička metoda. Izvan navedenih skupina ostaje globalna metoda.

Razvoj sintetičkih metoda. Sintetičke metode polaze od elemenata govora i pisanja (glas, slovo) koji se zatim sintetiziraju u riječi i rečenične cjeline. U ovu skupinu spadaju: prirodna metoda, metoda sricanja, metoda slogovanja, metoda glasanja, fonetička metoda, fonomimička metoda, fonografička metoda, metoda normalnih glasova i metoda usporednog čitanja i pisanja (tzv. pisočitanje). Za sve sintetičke metode karakteristično je da prenaplaćavaju proces sinteze, a zanemaruju proces analize.

Prirodna (naravna) metoda je najstarija posebna metoda početne nastave čitanja i pisanja.

"Naravnom se naziva zato što je primjerena naravnim (prirodnim) uvjetima učenja, dakle uvjetima u kojima učitelj i učenik raspolazu tek izvorima i sredstvima koje mogu pronaći u prirodi, bez ikakvih ili tek s minimalnim tekovinama tehnološkog razvitka" (Bežen, 2004, str. 34). Metoda se sastoji u tome da učitelj verbalnim putem upozna učenike sa slovima (glasovima) abecednim poretom. Zadaća je učenika da slova (glasove) zapamti individualnim tempom. Ova se metoda koristila do pojave stručno školovanih učitelja.

Metoda sricanja upotrebljavala se još za vrijeme starih Grka i Rimljana, a zadržala se sve do renesanse. Ovom metodom slova se uče abecednim redom iz zidnih tabli ili zidnih početnica.. Svako je slovo imalo svoje ime (a = az, b = buki, d = de itd). Čitanje se uči sricanjem. Kad bi dijete zastalo, moralo je ponoviti cijeli postupak. Učenik bi upoznao ime slova mehaničkim putem. Za djecu je ova metoda bila izuzetno teška pa su protiv nje progovorili J. A. Komenski, Pestalozzi i J. J. Rousseau (koji je naziva "bič djetinjstva").

Metoda slogovanja datira iz 17. stoljeća. Začetnik ove metode je Zeidler, a usavršio ju je Gedicke. Polazište ove metode su slogovi koji imaju

svoje značenje, a koji se spajaju u riječi. Kako je u metodi dosta mehanizma, u praksi nije prihvaćena.

Metoda glasanja javlja se početkom 19. stoljeća. Začetnik ove metode je Stefani, a usavršili su je mnogi pedagozi (Krug i dr.). Prema ovoj se metodi razlikuju: glas, znak, ime. Učenici su najprije upoznavali slova, ali ih nisu izgovarali posebnim nazivima, kako je bio slučaj pri sricanju, nego glasovima. Učitelj bi za vrijeme čitanja prekrpio drugo slovo (glas) pa se na taj način odvijalo čitanje. Učenici izgovaraju (glasaju) prvo slovo (glas) sve dok učitelj ne otkrije drugo slovo (glas) i tada spajaju drugo slovo (glas) s prvim. Prvo se savladavaju otvornici, a potom zatvornici. Poslije toga se izgovaraju slogovi. Čitanje se odvijalo sa zidnih početnica.

Fonetska (pojmovna) metoda je jedna varijanta glasovne metode, a javila se u Njemačkoj krajem 19. stoljeća i proširila na druge zemlje. Pristaše ove metode bili su Otto, Spieser i dr. Ova metoda polazi od znanstvenih spoznaja fonetike i fonologije (odatle joj i naziv). Da bi bolje shvatio i izgovorio glas, učenik treba steći neke elementarne spoznaje iz fonetike. Prema ovoj metodi treba prvo čuti glas, pravilno izgovoren od učitelja. Nakon učitelja glas izgovaraju učenici. Potom slijedi upoznavanje s nastankom glasa (kroz ilustracije govornih organa). Vrlo je važno da učenici gledaju u učiteljeva usta, a zatim gledaju usta učenici međusobno. Za ove metode primjenjuju se slike na kojima se može iz položaja usta pročitati glas, a ispod svake slike kasnije se napiše odgovarajuće slovo (ispod slike s položajem usana za izgovor glasa "l" napiše se slovo "l"). Neki su pedagozi imenima slova davali posebna imena. Ova je metoda učenicima bila prezahtjevna.

Fonomimička (interakciona) metoda datira iz 19. stoljeća, a njezin je začetnik Grosselin, učitelj u školama za gluhonijemu djecu. Ova metoda kombinira glas, uzvik i izraz lica. Da bi se u učenika razvilo zanimanje za glas, koristi se priča u kojoj se čuje odgovarajući glas kao uzvik. Učitelj ispriča određeni sadržaj koji sadržava uzvik i na taj se način dođe do određenog glasa. Uz uzvik je vezana kretnja. "Na taj se način želi olakšati učenje čitanja tako što će se u svijesti djeteta asociirati predodžba o pojedinom glasu koji odgovara slovu, s izrazima lica, mimikom koja se javlja kod izgovora, usklika tog glasa" (Demarin, M. 1965., str. 18). Kad učenici upoznaju izvjestan broj glasova/slova, slažu ih, spajaju u riječi a potom u rečenice. Ova je metoda vrlo primjenjiva u školama za gluhonijemu djecu.

Metoda normalnih glasova javlja se početkom 20. stoljeća. Njezin je začetnik Eichler, a s vremenom su je usavršili drugi pedagozi (npr. Lange). Ova metoda polazi od shvaćanja da nije potrebno polaziti od cijele riječi da bi se došlo do glasa, nego treba odmah započeti s onakvim glasom kakav se

može zamijetiti u prirodi, bilo da ga izvode ljudi (npr. učenik pomirisavši cvijet kaže "a") ili životinje (npr. zujanje pčela – glas "z"). Te glasove pristaše ove metode nazivaju normalnim glasovima. Metoda normalnih glasova javlja se u nekoliko varijanti: izvorna metoda prirodnih glasova, metoda imenovanih glasova i uzvična metoda.

Fonografička metoda temelji se na vezi između slova i oblika predmeta. Ovu je metodu primijenio na obradbu slova učitelj Đuro Mirkov početkom 20. stoljeća. Za svako je slovo našao odgovarajući predmet koji počinje s tim slovom.

Metoda usporednog čitanja i pisanja datira iz 19. stoljeća, a njezin je glavni zastupnik Graser (1766.-1841.). Začetci ove metode mogu se primijetiti kod M. Montaignea, Ratkea i dr. Podrijetlom ova je metoda sintetička, ali je u svom daljnjem razvoju prerasla u analitičko – sintetičku metodu. Ova metoda polazi od shvaćanja da učenik istovremeno usvaja i čitanje i pisanje. Iako polazi od upoznavanja glasa, njezin se postupak bitno razlikuje od drugih glasovnih metoda upravo po tome što se upoznavanjem glasa i pripadajućeg znaka (slova) spaja pisanje slova i riječi jer se, prema mišljenju zagovornika ove metode, pisanjem najbolje uči čitanje. Prije nego se učenicima pokažu slova i prije nego ih počnu učiti pisati, oni vježbaju rastavljanje riječi na slogove a slogova na glasove. Od učenika se zahtijevalo da odmah izgovaraju cijele riječi, zatim da ih rastavljaju na pojedine glasove i naposljetku da te glasove bilježe slovima i pišu ih. Najprije se uče sva mala slova a zatim velika. Kada su savladana sva pisana slova, slijedi obradba tiskanih slova. Ova je metoda prijelaz prema analitičkim metodama.

Razvoj analitičkih metoda. Analitičke metode polaze od cjeline (riječi, rečenice i teksta) pa se analizom tih cjelina dolazi do upoznavanja njihovih dijelova. Iako je i prije bilo pokušaja uvođenja analitičkih metoda, ipak se začetnikom ovih metoda smatra J. J. Jacotot (1770.-1840.), francuski pedagog. U skupinu analitičkih metoda ubrajaju se: Jacototova metoda, metoda normalnih rečenica, metoda normalnih riječi i metoda normalnih slova.

Jacototova metoda polazi od teksta. Dobila je ime po svom začetniku Jacototu. Jacotot početnicu smatra suvišnom, a kao polazište za usvajanje čitanja i pisanja poslužila mu je knjiga Fenelona *Telemah*. Pred učenicima bi pročitao naglas prvu rečenicu koju bi zapisao na školsku ploču. Čitajući rečenicu pokazivao bi učenicima riječ po riječ, a učenici bi pratili dok ne bi naučili napamet. Kada bi učenici naučili rečenicu napamet, sami bi čitali i pokazivali riječi. Potom bi učitelj pokazivao riječi napreskok, a učenici bi čitali. Zatim se prelazi na analizu: razlikovanje slogova, a poslije toga slova

u tim riječima. Nakon što bi učenici savladali sve zadaće (razlikovati sve riječi, sve slogove, sve glasove i naučili pisati slova zastupljena u prethodnoj rečenici) prelazilo bi se na sljedeću rečenicu koja bi se savladavala na isti način. Jacottot "na određenim dijelovima teksta povezao je sve, što jest i što se može povezati" (Polaljak, 1959, str. 13). Ova se metoda pokazala preteška, prije svega zbog teksta koji je neprimjeren učenicima. Ishodište svih metoda koje polaze od cjeline leži u ovoj metodi.

Metoda normalnih rečenica nastala je kao posljedica usavršavanja Jacototove metode. Polazi od učenicima bliskih rečenica. Jedan od pristaša ove metode, Seltzsam, upotrijebio je ploču na kojoj je bio tiskan kratak tekst. Rad se odvijao na isti način kao i za Jacototove metode, s tom razlikom da su učenici prvo povlačili različite crte na svojim pločicama. Potom se prelazilo na usvajanje slova prve riječi u tekstu i tako dalje sve do kraja teksta. I dalje je ta metoda učenicima preteška pa Graffunder polovicom 19. stoljeća kao temelj za analizu uzima kratke rečenice.

Metoda normalnih riječi nastala je polovicom 19. stoljeća. Pedagozi Kramer i Vogel usavršili su Jacototovu metodu s tim da su kao ishodište uzeli riječ umjesto velikih i djeci neprimjerenih cjelina. Odatle i naziv metoda normalnih riječi. Tzv. normalna riječ služi za analizu i sintezu, a uz svaku riječ je slika predmeta koji riječ prikazuje. Pored toga "normalna riječ" služi i za koncentraciju nastavnih sadržaja. Karakteristično je za ovu metodu što polazi od promatranja nekog predmeta. Riječ polazi od glasa koji treba obraditi. Taj se predmet opisuje, a potom ga učitelj napiše na ploču. Pored nacrtanog predmeta učitelj napiše odgovarajuću riječ. Ta se riječ dalje rastavlja na slogove. Pri tome se naglasak stavlja na onaj glas/slova koje se obrađuje. "Učenici pišu cijeli riječ a onda po dijelovima te od glasova i slogova sastavljaju nove slogove odnosno riječi" (Demarin, M., 1965, str. 21).

Nastanak i razvoj glasovne analitičko-sintetičke metode. Glasovna analitičko-sintetička polazi od pozitivnih odlika analitičkih i sintetičkih metoda. Ova metoda svoje podrijetlo vuče iz Jacototove metode. "Iz tog korijena u toku vremena dotjerivali su se i razvijali razni analitički odnosno analitičko-sintetički oblici rada u metodi početnog čitanja i pisanja" (Demarin, M., 1952, str. 24). Za uporabu ove metode zalagali su se brojni pedagozi iz druge polovice XIX. stoljeća, kao npr. ruski pedagog Ušinski koji smatra pored njezinih brojnih prednosti i to "što njena primjena u nastavi početnog čitanja i pisanja djeluje odgojno, jer ona pruža djetetu prilike za samostalni rad, neprestano zaokuplja pažnju, pamćenje i rasuđivanje djeteta, pa kad se pred njim otvori knjiga, ono je već

pripravljeno za razumijevanje onoga, što čita, a što je važno, njegov interes za učenje nije ugušen, nego probuđen" (isto str. 24).

Nastanak i razvoj globalne metode. Globalna metoda javlja se početkom 20. stoljeća. U teoriji i praksi početne nastave čitanja i pisanja to je vrijeme obilježeno nastojanjima da se proces usvajanja čitanja i pisanja inovira. U osnovi ove metode je cjelina koja je postavljena kao početna točka u procesu usvajanja čitanja i pisanja. Na plodno tlo ova je metoda naišla u mnogim zemljama, posebno u onima s etimološkim pravopisom. Osobito u tadašnjoj Čehoslovačkoj tridesetih godina 20. stoljeća, gdje je njezin veliki pobornik bio Vaclav Prihoda. On uzima američku praksu kao osnovu za reformu početne nastave čitanja i pisanja na čehoslovačkom jeziku. "Prihoda veli" da globalnu metodu ne treba stavljati u isti red s različitim metodama glasanja, slogova, normalnih riječi itd. To nije tehnika kojom bi označili taj obučni postupak. Globalna metoda je prije svega pripojena s poznavanjem obučnog postupka i ponašanja djece i odraslih. Ona izvire iz nove spoznaje da dijete ima nov svijet koji je razmjerno još malo diferenciran, te je nekako zavrit u magli cjelovitosti. Pojedini dijelovi, dakle, nemaju za dijete samostalne vrijednosti i samostalne egzistencije, već imaju svoje značenje u funkciji koju vrše u cjelini" (Demarin, J., 1936. str. 9-10).

Razvoj vještina čitanja i pisanja

Novija su istraživanja čitanja utvrdila da su za **razvoj vještine čitanja** važne predčitalačke i čitalačke vještine te da razvoj vještine čitanja započinje u drugoj godini djetetova života, a ne njegovim polaskom u obvezatnu školu kako se to dugo smatralo.

Pod *predčitalačkim vještinama* smatraju se "spoznaje o postojanju i karakteristikama pisanog govora prisutne u svijesti djeteta znatno prije nego što dijete nauči čitati i pisati" (Čudina-Obradović, 1995a, str. 174).

U predčitalačke vještine ubrajaju se (Čudina-Obradović, 1995a, str. 174):

a) *funkcija i svrha pisanog jezika*: Ova se predčitalačka vještina javlja između druge i treće djetetove godine kada ono prepoznaje da netko iz njegove okoline čita ili piše.

b) *pojmovi o tehničkim i dogovornim karakteristikama pisma*: Ova se predčitalačka vještina pojavljuje između četvrte i pete godine djetetova života kao izgradnja različitih pojmova (razlike u slovima, smjer pisanja...).

c) *svijest o uporabi glasovne strukture riječi u čitanju*: Ova se predčitalačka vještina javlja između pete i šeste godine djetetova života, tj. u periodu u kojem se poboljšava zamjećivanje glasovne strukture riječi.

d) *grafo-foničko značenje*: Ova se predčitalačka vještina javlja između šeste i sedme godine djetetova života, a u neke djece i ranije. Dijete shvaća vezu između glasa i slova. Spremnost za usvajanje čitanja doživljava svoj vrhunac.

Da bi dijete usvojilo čitanje, potrebno je da ovlada čitalačkim vještinama.

Čitalačke vještine nadovezuju se na predčitalačke, a podrazumijevaju primjenu abecednog načela (svaki je fonem predstavljen posebnim grafemom). Dijete tijekom prve školske godine, a nekad i ranije, uočava kako izgledaju slova/grafemi kao grafička oznaka za glasove/foneme te dolazi do automatizacije abecednog načela. U skupinu čitalačkih vještina ubrajaju se: razvijanje govora, upoznavanje sa značenjem pisma i teksta, prijenos govora u pisani tekst, uvježbavanje orijentacije u tekstu i upoznavanje s pismom, razvijanje glasovne osjetljivosti, primjena abecednog načela, razvijanje pisanja te postizanje glatkog čitanja s razumijevanjem (prema Čudina-Obradović, 2000, str. 24). Na razvoj čitalačkih vještina velik utjecaj ima djetetovo socijalno i materijalno okruženje.

Kao i razvoj vještine čitanja tako i **razvoj vještine pisanja** započinje u drugoj godini djetetova života. U razvoju vještine pisanja mogu se identificirati dvije vremenske etape:

1. *Predškolska etapa*: Ova etapa obuhvaća razdoblje od druge godine djetetova života pa do šeste godine odnosno do polaska u osnovnu školu.

2. *Školska etapa*: Ova etapa započinje polaskom djeteta u osnovnu školu, a završava kad je dijete sposobno samo stvarati tekst. Usvajanje vještine pisanja odvija se uz pomoć različitih metoda i postupaka početne nastave čitanja i pisanja.

Razvojne etape u procesu stjecanja čitanja i pisanja

Usvajanja čitanja i pisanja prolazi kroz određene etape.

Proces **usvajanja čitanja** odvija se kroz sljedeće vremenske etape (prema Čudina-Obradović, 1995a, str. 17-18):

1. Etapa cjelovitog prepoznavanja

U ovoj etapi, koja je vremenski prva procesu usvajanja čitanja, dijete usvaja napamet značenje cijele riječi i shvaća vezu između riječi i njezina značenje. Čitava riječ prikazana u pisanom obliku znak je za izgovorenu riječ. To je logografska strategija.

2. Etapa početne glasovne analize

U ovoj se etapi djetetova pozornost usmjerava na pojedina slova. Nakon što je usvojilo određenu riječ napamet, počinje obraćati pozornost na slova/glasove koji čine dotičnu riječ.

3. Etapa prevođenja slova u glas

U ovoj etapi, koja je i najteža i najvažnija u procesu stjecanja čitanja, dijete prepoznaje slovo i prevodi ga u njegovu glasovnu zamjenu, tj. služi se abecednom strategijom. Iako je obilježje hrvatskoga jezika podudarnost grafemskog i fonemskog sustava, ova je etapa izuzetno teška i našim učenicima. Razlog tomu je što zahtijeva glasovnu analizu riječi i glasovno pamćenje.

4. Etapa prevođenja grafičkih jedinica u glasovne

Dijete je već steklo vještinu čitanja i u ovoj etapi koristi se ortografskom strategijom. U ovoj strategiji, koja je kombinacija logografske strategije i glasovne analize, čitatelj ne rastavlja napisanu riječ na njene manje elemente, već čita cjelovito ono što poznaje od ranije dok nepoznatu riječ brzo slovno – glasovno analizira.

Proces **usvajanja pisanja** odvija se kroz sljedeće etape (Perotta, B, 1994, prema Čudina-Obradović, 2000, str. 102-104):

1. Slikovno pismo

Ova se etapa javlja vremenski prva. Poklapa se s drugom godinom djetetova života. Dijete se služi crtežom ili šaranjem kao načinom za komunikaciju s okolinom.

2. Pokušaji pridavanja značenja

U ovoj etapi dijete svoje crtače uratke nastoji organizirati u cjelinu koja ima značenje opisa događaja.

3. Pokušaji prikaza crtanjem

U ovoj etapi dijete crtežom pokušava ispričati priču. Crtačka je vještina sada povezana s govorom i preduvjet je za razvoj pisanja.

4. Prelazak na pokušaje pisanja konvencionalnim oblicima

Nakon toga dijete je naviklo izraditi "crtež koji priča" te sada želi prikazati da se u njegovom crtačkom uratku nešto zbiva. Na papir želi prenijeti svoje misli i počinje oponašati pisanje odraslih.

5. Otkrivanje slova

U ovoj je etapi neophodna pomoć odraslih kako bi usvojio postupak pretvaranja govora u pismo. Ovdje se isprepliću govor, crtanje, pisanje i čitanje

6. *Prelazak na abecedno načelo*

Ova se etapa javlja pred polazak djeteta u osnovnu školu. Velik broj djece pred polazak u školu znaju upotrebljavati slovo kao oznaku sloga u riječi. Na kraju ove etape dijete upotrebljava slovo kao oznaku za znak.

Sustav izvođenja početne nastave čitanja i pisanja

Sustav izvođenja početne nastave čitanja i pisanja sastoji se od tri međusobno čvrsto povezane etape (prema Vajnaht, i Bendelja, 1989, str. 39-137). Svaka etapa ima svoje specifične zadatke prema kojima se određuje njezino vremensko trajanje.

1. Pripremno razdoblje:

Pripremno razdoblje obuhvaća početak prve školske godine. Zadatke ovog razdoblja mogu se podijeliti na opće i posebne. Opće zadatke odnose se na upoznavanje učenika (upoznavanje individualnih osobine djeteta), stvaranje razredne zajednice (uvođenje u život razrednog okruženja), snalaženje učenika u njihovoj životnoj okolini i početne govorne vježbe (postupno oslobađanje djeteta u govoru). Posebne zadatke odnose se na pripravu za početno analitičko-sintetičko čitanje i pisanje i predvježbe za početno pisanje. Neposredna priprava za početno analitičko-sintetičko čitanje i pisanje ima četiri temeljna elementa:

a) Globalno čitanje koje predstavlja mehaničko zapamćivanje slike riječi bez procesa analize i sinteze. To je početni način čitanja dostupan i učenicima koji ne poznaju slova.

b) Obradba početnog pojma rečenice temeljena je na rečenicama predviđenim za globalno čitanje.

c) Analiza rečenice na riječi također je temeljena na rečenicama predviđenim za globalno čitanje. Učenik vizualno zahvaća riječ kao dio pročitane rečenice.

d) Analizom riječi na glasove i slova učenici se uvode u shvaćanje glasovne strukture jezika.

Predvježbe za početno pisanje imaju nekoliko temeljnih elementa: (a) razvijanje navike pravilnog sjedenja, (b) razvijanje navike pravilnog držanja pisanke i olovke, (c) razgibavanje prstiju i šake ruke, (d) naizmjenično povlačenje crta gore – dolje, lijevo – desno,

(e) crtanje jednostavnih likova, (f) crtanje velikih tiskanih slova i (g) pisanje prvih pisanih slova.

2. Razdoblje početnog analitičko–sintetičkog čitanja i pisanja

Zadaće razdoblja početnog analitičko–sintetičkog čitanja i pisanja mogu se definirati kao (1) upoznavanje velikih i malih tiskanih slova i uvođenje u početno analitičko–sintetičko čitanje i pisanje i (2) usvojiti pravilno pisanje velikim i malim pisanim slovima.

3. Razdoblje usavršavanja početnog čitanja i pisanja

Zadaće razdoblja usavršavanja početnog čitanja i pisanja mogu se definirati kao: (1) vježbanje i usavršavanje čitanja i pisanja, (2) vježbanje usmenog izražavanja i (3) vježbanje pisanog izražavanja.

Zaključna razmatranja

Početna nastava čitanja i pisanja temeljna je metodička cjelina u okviru nastavnog predmeta materinski jezik u sustavu primarnog obrazovanja. Kroz ovu metodičku sastavnicu učenici stječu temelje vještina čitanja i pisanja, a ujedno i stječu prva znanja iz književnosti i jezika. Sustav izvođenja početne nastave čitanja i pisanja predstavlja zaseban metodički sustav. U procesu izvođenja početne nastave čitanja i pisanja mogu se identificirati tri međusobno čvrsto povezane etape: pripremno razdoblje, razdoblje početnog analitičko-sintetičkog čitanja i pisanja i razdoblje usavršavanja čitanja i pisanja. Pravilno postavljena početna nastava čitanja i pisanja uspjeh je za savladavanje ostalih nastavnih predmeta tijekom cjelokupnog školovanja pojedinca.

Literatura

- Basariček, S. (1921), *Pedagogija – Posebna nauka o obuci*, Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
- Bežen, A. (2002), *Metodički pristup početnom čitanju i pisanju na hrvatskom jeziku*, Zagreb: Profil.
- Bežen, A. (2004), Sintetičke metode u nastavi početnog čitanja i pisanja, *Metodika*, vol. 5(01), 32-47.
- Bežen, A. (2005), Problem različitosti i standarda u početnom pisanju, *Metodika*, vol. 6(02), 210-227.
- Čudina-Obradović, M. (1995a.), *Igrom do čitanja*, Zagreb: Školska knjiga.
- Čudina-Obradović, M. (1995b), Psihološki temelj suvremenog poučavanja čitanja, *Napredak*, vol. 136(02), 160-169.

- Čudina-Obradović, M. (2000), *Kad kraljevna piše kraljeviću*, Zagreb: Udruga roditelja Korak po korak.
- Demarin, J. (1936), Globalna nastava, *Napredak*, vol. 77(01), 7-16
- Demarin, M. (1952), Početno čitanje i pisanje, u: Šimleša, P. /ur./: *Metodika, knjiga prva*, Zagreb: Pedagoško-književni zbor, str. 7-51.
- Demarin, M. (1965), Početno čitanje i pisanje, u: Šimleša, P. /ur./: *Metodika elementarne nastave materinskog jezika i matematike*, Zagreb: Pedagoško-književni zbor, str. 10–59.
- Franković, D., Pregrad, Z. i Šimleša, P. /ur./ (1963), *Enciklopedijski rječnik pedagogije*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Grgin, T. (1997), *Edukacijska psihologija*, Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Horvat, J. (1939), *Kultura Hrvata kroz tisuću godina*, Zagreb: Ante Velzek
- Kobola, A. (1977), *Unapređivanje čitanja u osnovnoj školi*, Zagreb: Školska knjiga.
- Kovačević, M. i Pavličević-Franić, D. /ur./ (2002), *Komunikacijska kompetencija u višejezičnoj sredini I.*, Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Marjanović, B. (2002), Pristupi početnom čitanju i pisanju u starijim hrvatskim početnicama, *Metodika*, vol. 2(2-3), 75-85.
- Mendeš, B. (2008), Početnica hrvatskoga jezika – temeljni školski udžbenik, *Školski vjesnik*, vol. 57 (1-2), 43-59.
- Mendeš, B. (2009), Metodičke sastavnice početne nastave hrvatskoga jezika, *Školski vjesnik*, vol. 58 (01), 5-16.
- Nemeth-Jajić, J. (2007), *Udžbenici hrvatskoga jezika za niže razrede osnovne škole u metodičkim pristupima i sustavima*, Split: Redak.
- Pavličević–Franjić, D. (2005), *Komunikacijom do gramatike*, Zagreb: Alfa.
- Peruško, T. (1961), *Materinski jezik u obaveznoj školi* (specijalna didaktika), Zagreb: Pedagoško-književni zbor.
- Poljak, V. (1959), *Cjelovitost nastave*, Zagreb: Školska knjiga.
- Potkonjak, N. i Šimleša, P. /ur./ (1989), *Pedagoška enciklopedija*, tom 1 i 2, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva i dr.
- Puževski, V. (2002), *Škola otvorenih vrata*, Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Šabić, A. G., Baričević, J., Vitez I. i sur. (1995), *Priručnik uz Hrvatsku početnicu*, Zagreb: Školska knjiga.
- Težak, S. i Diklić, Z. (1998), *Hrvatski jezik 1* (udžbenik za prvi razred trogodišnjih strukovnih škola), Zagreb: Znanje.
- Vajnaht, E. (1970), *Naš put. Priručnik za nastavu hrvatskog ili srpskog jezika u I. razredu osnovne škole*, Zagreb: Školska knjiga.
- Vajnaht, E. (1986), Primjena globalne i glasovne analitičko-sintetičke metode u nastavi početnog čitanja i pisanja, *Suvremena metodika nastave hrvatskog ili srpskog jezika*, vol.11(2-3), 65-69.

Vajnaht, E. i N. Bendelja (1989), *Dobro jutro. Priručnik za nastavu hrvatskog ili srpskog jezika u 1. razredu osnovne škole*, Zagreb: Školska knjiga.

INITIAL LESSONS OF READING AND WRITING - FUNDAMENTAL CLASSES OF CROATIAN LANGUAGE

ABSTRACT

In a system of primar education, initial lessons of reading and writing are fundamental components of learning (teaching) mother language (national language). As the basic point for classes (lessons) of mother language, initial lessons of reading and writing have a specific task which are defined in teaching curriculum. nitial lessons of reading and writing are also the fundaments for comprehension of all other teaching subjects which individual person meets through a whole education.

Key words: *initial lessons of reading and writing, reading and writing as fundamental components of education, historical development of initial lessons of reading and writing, development of skills reading and writing, developed levels in a process of developing reading and writing*